

Boksamling, utgifven af de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

GUMLÖSA KYRKA

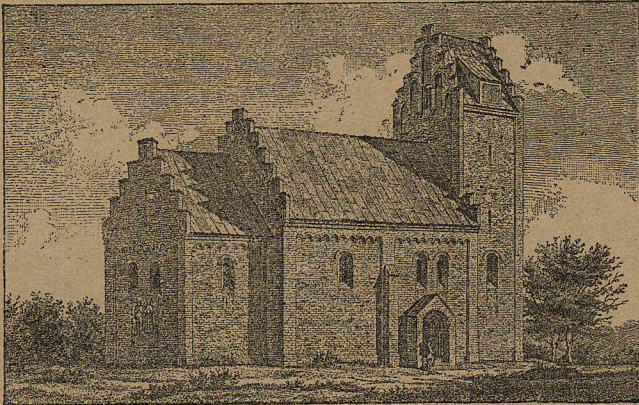
I

VÄSTRA GÖINGE HÄRAD.

ETT SJUHUNDRAÅRSMINNE

AF

C. O. ARCADIUS.

LUND 1891.

E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Boksamling utgifven af skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

GUMLÖSA KYRKA

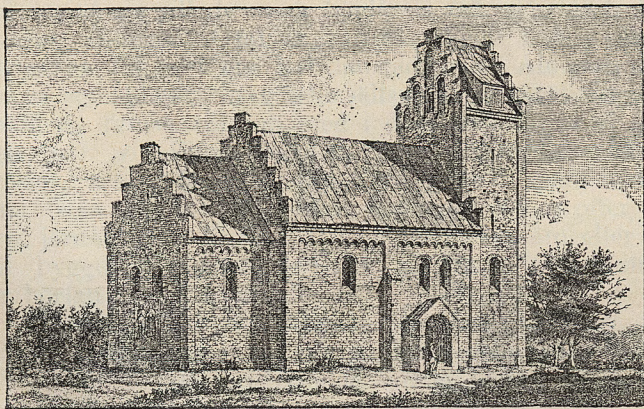
I

VÄSTRA GÖINGE HÄRAD.

ETT SJUHUNDRAÅRSMINNE

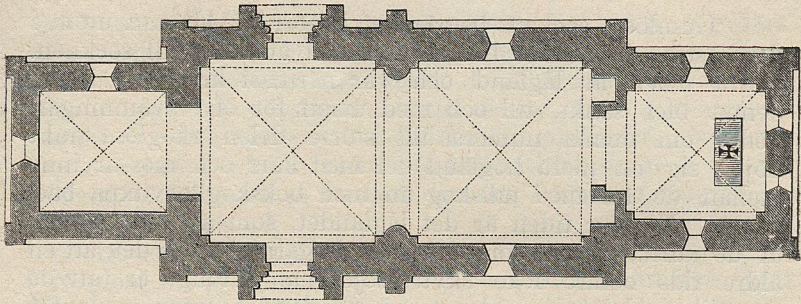
AF

C. O. ARCADIUS.

LUND 1891.

E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Norra delen af Skåne upptages till större delen af ett högland, som sammanhänger med det småländska och liknar detta. Mot sydost begränsas denna trakt af det bördiga låglandet omkring Helgeåns nedre lopp, som vanligen efter den mest betydande platsen kallas Kristianstadsslätten. Ofvanför det egentliga låglandet tränger åt norr en dalgång omkring Helgeå in i Östra Göinge härad och från denna en annan omkring Almaån åt väster in i Västra Göinge härad. Till Göingehäraden hafva odlingen och befolkningen utan tvifvel först kommit uppför Helge- och Almaåns dalar och därifrån spridt sig till de mera höglända och skogiga trakterna i de inre delarna. Grafvar från stenåldern hafva påträffats i Helgeåns dal norr om Kristianstad, och i Almaåns dal äro fynd af stenåldersverktyg icke sällsynta. Stensättningar från järnåldern finnas till och med i de inre delarna af Almaåsdalen; och vid Finjasjön, som utgör denna dals afslutning i väster, äro sådana sönderbrutna svärd, spännen m. m. funna, som anses hafva blifvit nedlagda såsom offer under äldre järnåldern. Kyrkorna i denna trakt äro eller hafva varit byggda i romansk stil och tillhöra tolfte århundradet eller början af det trettonde.

Ungefär i midten af Almaåns dal ligger Gumlösa socken med sin gamla, till sina hufvudsakliga delar väl bibehållna kyrka. Det är de förhållanden, under hvilka denna kyrka blifvit byggd, samt kyrkan själf, hennes öden och i henne befintliga föremål, som denna uppsats vill söka skildra.

*

*

*

Gumlösa socken begränsas i norr af Almaån utom i den östra delen, der båda sidorna af ån höra till socknen. Norra delen är lågländ och var närmast kring ån, innan denna blef sänkt, till och med utsatt för öfversvämningar. Söder om denna numera till större delen skoglösa trakt höjer sig en mera högländ del med kärr och mossar inne mellan de än med tallskog än med bokskog bevuxna backarna. Nu för tiden är det låglandet, som är odladt, men af de talrika rösen, som finnas i skogarna, synes det, att en äldre tids odlare icke skytt höjderna. Troligt är, att de egentliga odalåkrarna legat på slättlandet strax nedanför höjdrakten och att denna gjorts till föremål för en mera förbigående odling genom upptagande af svedjeland, som, sedan de lemnat en eller annan skörd, öfvergifvits för nya. Att bygden tidigt varit odlad, angifves icke blott af nu anförda omständighet, utan äfven däraf, att i åkrarna och mossarna gjorts många fynd af stenverktyg, däribland åtskilliga stora rätmejslar eller yxor af slipad flinta. Bristen på grafvar såväl från stenåldern som från senare delar af den förhistoriska tiden torde här liksom mångenstädes häröra däraf, att de försvunnit för den tidigt framträngande odlingen. Vid det närliggande Sörby, hvars förbindelse med Gumlösa strax skall vidröras, finnas likväl grafvar och stensättningar från järnåldern.

Namnen på de två större byarna, som funnits i låglandet, Gumlösa österut och Fjälrlöf västerut, visa genom själfva sin ålderdomliga klang, att denna del af socknen först blifvit befolkad. De i odlingsbara trakter söderut belägna förra byarna Romestorps och Långaröds namn antyda, liksom den norr om ån belägna byn Råröds, genom ändelserna »torp» och »röd» ett senare upphof. Mellan Gumlösa och Fjälrlöf låg byn Hälleberga, hvilken fått sitt namn af ett naturföremål, den från slättlandet uppstigande, vidt omkring synliga, bokbevuxna Hälleberga backe, vid hvilken åtskilliga sägner om troll och deras samfärdsel med den närbelägna byns innevånare äro fästade. Strax söder om Gumlösa finnes ett af ekar bevuxet höjdparti, hvilket tillika med de närliggande åkrarna på nuvarande klockaregårdens område är, eller rättare var, förbundet med namnet Torslund.

Utan tvifvel äro byarna Gumlösa och Fjälrlöf från hednisk tid, och det anförda namnet Torslund antyder, att vid den förra funnits en plats för ortens hedniska gudsydikan. Att Gumlösa varit en medelpunkt för trakten, visas äfven

däraf, att bygden söder därom erhållit sin befolkning därifrån, oaktadt den nära nog sammanhänger med en från Helgeåns dal åt väster utskjutande del af Kristianstadsslätten, Denna bygd har nämligen namnet Sörby, d. v. s. Söderby, såsom det ock skrifves i medeltidens handlingar, Namnet kan den hafva erhållit blott i förhållande till det norr därom belägna Gumlösa, med hvilket den ock i kyrkligt hänseende städse varit förenad.

De enkla samhällsförhållanden, som ännu voro rådande i Norden, då kristendomen därstädes först förkunnades, undergingo under de följande århundradena stora förändringar. Isynnerhet gäller detta om Danmark, som rönt viktiga inflytelser från de aristokratiska och hierarkiska förhållandena i mellersta och västra Europas stater. Samhället utvidgade sig och stärkte sin myndighet. De enskildes frihet och godtycke nödgades underordna sig under samhällets makt. Dess företrädare voro först och främst konungen, som i sin person föreställde hela staten, vidare hans hjälpare i statens styrelse och försvar, som numera bildade ett eget stånd, adeln, och slutligen det kristna prästerskapet. Sistnämnda klass hade icke minst bidragit till enhetsverkets genomförande. Kristendomens stadgande hade åtföljts af det romerska kyrkoväldets upprättande, hvilket med fasthet inhärfde hela samhället i sin ordning. Till stärkande af prästerskapets makt bidrog väsentligt den omständigheten, att kyrkans män understödde konungarne att göra slut dels på den inre oreda, som i följd af borgerliga krig under första hälften af 1100-talet var rådande i danska riket, dels på de förödande härjningar, som vendiska sjörofvare från Östersjöns södra kuster samtidigt anställde. Visserligen sågo bönderna icke med blida ögon biskoparnes tillväxande inflytande äfven i världsliga angelägenheter och de pålagor till kyrkan, med hvilka menigheten betungades. Flera gånger under loppet af 1100-talet sökte den skånska allmogen genom våldsamma uppror afskaka det ok, som biskoparne pålade densamma. Det var isynnerhet tionden, som utkräfdes af böndernas skörd och boskapsafvel, samt de kostsamma och besvärliga kyrkobyggnaderna, som voro föremål för allmogens ovilja. Men bönderna hade icke längre den makt och det inflytande som förut. Stora stycken af deras jord hade under de borgerliga oroligheterna tagits i beslag af konungen och utdelats åt adeln och kyrkan. En stor del af bönderna var icke längre själfägande, utan brukade såsom landbönder («fästepönder»)

kronans, kyrkans och adelns jord mot afgäld och dagsverksskyldighet. Äfven trälldomens upphörande minskade bondeståndets kraft och anseende genom att i detsamma inkasta massor af forna trälar.

En kyrkans man, som utöfvade ett stort inflytande både för den kyrkliga ordningens och samhällsordningens genomförande och befästande, var ärkebiskop Absalon i Lund, hvilken äfven står i mycket nära förhållande till kyrkobyggnaden i Gumlösa. Sedan hans vän, konungasonen Valdemar, år 1157 besegrat sina medtäflare och blifvit konung och Absalon själf blifvit biskop i Roeskilde, återställde båda i samverkan den inre ordningen. Därpå kufvades vendarerna genom upprepadé krigståg, som, emedan de buro karakteren af korståg och således afsågo icke blott att utrota röfverierna och att utvidga det danska väldet, utan äfven att tvinga de hedniska vendarerna att antaga kristendomen, kunde ledas af biskopen Absalon. År 1177 blef Absalon ärkebiskop i Lund. Strax efter hans tillträde till denna värdighet utbröt det sista bondupproret i Skåne under 1100-talet. Den ifver, med hvilken Absalon pådref kyrkobyggandet, och den stränghet, med hvilken han utkräufde tionden, vände böndernas ovilja i främsta rummet mot honom. Äfven sockenprästerna fick han emot sig, emedan han fordrade, att de skulle öfvergifva sina hustrur och lefva ogifta. Absalon måste fly, men återkom snart, ledsagad af konung Valdemar med en här, och bönderna blefvo slagna vid Dysieå i Harjagers härad år 1181. Efter Valdemars kort därefter (1182) inträffade död, förnyades upproret, men allmogem blef ånyo besegrad vid Lomma å i Bara härad och hårdt straffad af den nye konungen, Knut VI. Äfven under denna konungs tid (1182—1202) intog Absalon en framstående plats vid handhafvandet af statens och kyrkans värf.

Vi nämnde, att Absalon och andra kyrkans män vid denna tid med ifver och stränghet drifvit allmogem i Skåne att uppföra kyrkobyggnader. De enkla kyrkor af trä, som byggts vid kristendomens första införande i landet, voru dels förfallna dels för små och oansenliga för församlingarnas och gudstjänstens behof. I de flesta fall hade enskilda personer eller byalag, som hyllat kristendomen, byggt dessa ringa tempelhus på sina områden, hvarefter småningom den kringliggande bygdens befolkning »sökt till» detta ställe för gudstjänstfirande och sammanslutit sig till en »socken». De

äldre kyrkorna och socknarna hafva därför alltid namn efter en gård eller by. Då nu nya kyrkor skulle uppföras af varaktigare material, så blef det i de flesta fall hela socknens åliggande att sörja för byggandet, och detta kunde blifva rätt betungande i en folkfattig och aflägsen ort, som hufvudsakligen var bebodd af småbönder.

I Gumlösa fanns emellertid på slutet af 1100-talet en adelsman, som hette Trugot Ketilson, hvilken åtog sig att bekosta kyrkobyggnaden och sörja för gudshusets behöriga inredning. Utan tvifvel var han påverkad för detta ändamål af Absalon. Säkert har Trugot tyckt sig ej kunna göra något bättre bruk af sina rikedomar än att för sin och de sinas själar låta bygga ett skönt gudshus och åt sig och dem förvärfva en hviloplats, där de tryggt kunde afbida uppståndelsen. Den graf, som Trugot åt sig beredt, påträffades troligen år 1876 vid uppsättandet af värmeapparaten i kyrkan. Det är en murad, hvälfd kammare midt i kyrkan, som af alla tecken att döma måste vara samtidig med denna. Visserligen hafva senare begrafningar skett i samma graf, och ett svärd som där fanns var, liksom en på gången liggande grafsten, från 1300-talet; men det var fordom icke ovanligt, att äldre grafvar i en senare tid åter användes, och för öfrigt är det icke omöjligt, att det varit afkomlingar till Trugot Ketilson, som i grafven nedlagts, något som antydes af det på grafstenen inristade namnet. Upplysning om grundläggarens namn och ställning samt kyrkans invigning m. m. få vi af ett dokument, som ursprungligen var affattadt på pergament och ända till 1669 hängde inom glas och ram på väggen öfver altaret i kyrkan, men som detta år borttogs och förstördes, därför att vidskepelse med detsamma bedrefs, sedan likväl dess innehåll dessförinnan, förståndigt nog, blifvit upptecknad på en i kyrkan ännu befintlig målad taffa (se bilagan).

»På den gudomliga nådens ingifvelse» säger detta dokument, »började herr Trugot Ketilson med stor andakt samla helgonkvarlefvor». Dessas nedläggande i templet skulle nämligen göra det heligt. Från de första kristnas plägsedatt fira sin gudstjänst på martyrearnas grafvar hade det öfvergått till ett allmänt bruk i den katolska kyrkan att i hvarje kyrkobyggnads altare inrätta en martyrgraf af från olika håll samlade ben och andra kvarlefvor efter heliga personer.

För utförandet af sin uppgift fick Trugot kraftigt understöd af Absalon, i det att denne lät de mästare lämna

sin medverkan till byggnaden, som han inkallat från Rhenlandens för att åstadkomma Soröklosters kyrka på Själland, hvilken Absalon valt till sin och sin släkts hvilostad. Planen till klosterkyrkan är till sin anordning och utsträckning naturligtvis mera storartad än till den obemärkta landtkyrkan, men byggnaderna förete för öfrigt äfven i enskildheterna öfverraskande likheter. Om bönderna i Gumlösa socken skulle med egna krafter uppbyggt sin kyrka, så är det troligt, att den blifvit en tarflig byggnad af kullersten utan hvalf och utan torn liksom de gamla kyrkorna i grannförsamlingarna Sandby och Sörby; nu blef det ett konstverk.

Byggmästare och konstnärer tillhörde på denna tid alltid det andliga ståndet. Särskildt voro munkarne af cisterciensorden, som i början af 1100-talet reformerats af den berömde abboten Bernhard af Claravallis i Frankrike, bekanta för sin konstskicklighet. I midten af 1100-talet hade kloster af denna orden grundats i Norden. Ett sådant var det ofvannämnda Sorökloster, som var stiftadt af Absalons fader; ett annat var det af Absalons företrädare på ärkebiskopsstolen grundade Herrevadskloster i Skåne. Cistercienserna införde i Danmark bruket att bygga kyrkor af tegel, och från Danmark utbredde sig tegelkyrkorna öfver den del af tyska låglandet, som ligger norr och öster om Elbe, öfver hvars norra del danskarne voro härskande under Knut VI:s (1182—1202) och hans broder Valdemar Seiers (1202—1241) tid. Äfven i Skåne byggdes flera tegelkyrkor, och bland dem är Gumlösa kyrka märklig, dels därför att hennes byggnadsår är med vissnet känt och hon således kan tjäna till datering af likartade kyrkor, dels därför att hon genom renheten i sin stil och sin väl bibehållna ursprungliga anordning kan betraktas såsom typisk i sitt slag.

*

*

*

Kyrkan består af kor, skepp och torn. Koret har form af en kvadrat med $4\frac{1}{3}$ meters ($14\frac{1}{2}$ fots) sida invändigt. Höjden är icke fullt 5 meter ($16\frac{1}{2}$ fot). Skeppet ligger fem trappsteg lägre än koret och skiljes från detsamma genom en något mer än $4\frac{1}{2}$ meter hög rundbåge (»triumfbågen»). Längden på skeppet är $12\frac{1}{5}$ meter (41 fot), bred-

den $5 \frac{3}{4}$ meter (19 $\frac{1}{2}$ fot), höjden nära 7 meter (23 fot). Det innehåller två kvadrater, åtskilda af en rund skiljebåge. Från skeppet inkommer man i tornets nedersta afdelning genom en 5 meter hög, $2 \frac{3}{4}$ meter bred öppning, som är täckt af en tryckt rundbåge. Tornets plan är också kvadratisk med 4 meters sida. Koret, skeppets båda kvadrater samt nedersta tornrummet äro täckta af hvalf, något ovanligt för de äldre medeltidskyrkorna på landsbygden — i de flesta landtkyrkor med hvalf hafva dessa byggts i en senare tid, sedan det ursprungliga trätaket förfallit och måst nedtagas. I korets inre hörn uppståga smärta, $3 \frac{1}{2}$ meter höga pilastrar med vackra kragstenar. De förenas utmed väg-garna af halfcirkelformiga kantbågar, hvilka uppbära ett korshvalf bestående af fyra hvalfkappor. På midten af hvarje långsida af skeppet finnes en $1 \frac{1}{3}$ meter bred pila-ster, framför hvilken är lagd en halfrund kolonn. Kolonnen har både bas, skaft och kapital. Basen utgöres af ett rät-vinkligt underlag, ett tärningformadt murstycke med snedt afskurna hörn samt en rundstaf, som förmedlar öfvergången till det halfrunda skaftet. Kapitälerna består af samma delar som basen, men i omvänd ordning: först en rundstaf, så en tärning med snedt afskurna hörn och öfverst en fyrkan-tig täcks kifva. Dessa tärningformade baser och kapitäl-er med snedt afskurna hörn äro egendomliga för tegelkyrkorna i det nyss nämnda området i Skåne, Danmark och norra Tyskland. Halfkolonnerna uppbära den skiljebåge, som de-lar skeppet i två kvadrater, och från pilastrarna invid dem och i skeppets hörn utgå kantbågar, som uppbära samma slags hvalf som korets. I tornet finnas inga pilastrar och inga kantbågar, men korshvalfvet utgår direkt från murarna.

Kyrkans yttre har en synnerligen värdig och harmo-nisk hållning. Skeppets ytterväggar stödjas på midten af $\frac{3}{4}$ meter breda pilastrar med framför dem lagda, fina sträf-pelare. Alla byggnadens hörn förstärkas likaledes af lätta pilastrar, hälften så breda som midtpilastrarna. Skeppets och korets pilastrar förenas öfverst på murarna af en myc-ket vacker fris af på små kragstenar hvilande rundbågar af ett slag, som eljes icke förekommer utom på sandstensbygg-nader. Mellan pilastrarna löper nedtill omkring hela bygg-ningen en enkel sockel af tegel.

Till kyrkans inre ledde ursprungligen blott två ingån-gar, en på norra och en på södra sidan af skeppets västra kvadrat. Utanför hvarje ingång fanns en synnerligen pryd-

lig portal med spetsigt tak, hvilken framsköt 60 cm. från muren. De inre sidorna bildades af två halfkolonner med kapitåler och två hörnpilastrar med kragstenar på hvarje sida, hvilka förenades med motsvarande af två halfeirkelformiga kantbågar och två rundstafvar. Af dessa enkla men värdiga portaler finnes blott den norra kvar; den södra är bortbruten, och taket på den kvarstående är tillplattadt. Uppgången till tornet antages hafva varit genom en trätappa på yttre sidan till en dörr på södra sidan i tornets andra afdelning. I en senare tid upptogs en låg dörr på södra sidan i nedersta tornrummet och genombröts hvalfvet däröfver för att komma upp i tornet.

De ursprungliga fönstren sutto ungefär 4 meter öfver golfvet och voro blott $1\frac{1}{2}$ meter höga och 60 cm. breda. Deras öfre del var rundbågig i öfverensstämmelse med hela kyrkans anordning. I koret sutto två fönster i alturväggen och ett på hvarje sida. Skeppets öfre hälft hade blott ett fönster på hvarje sida, men den nedre hade två öfver hvardera portalen. I tornet funnos två fönster, ett på västra och ett på norra sidan. Orsaken till fönstrens stora höjd öfver marken var den, att man i den äldre kristna tiden fruktade för, att okristna människor skulle blicka in utifrån i kyrkan och ohelga eller störa de heliga handlingar, som försiggingo därinne, hvarför en allmän föreskrift, som länge iaktogs, blifvit utfärdad, att fönstren skulle sitta mer än en manshöjd öfver marken. Att fönstren åter voro så små, det berodde därpå, att glas var sällsynt och dyrbart samt att ljus icke i de katolska kyrkorna behöfdes så väl som i våra. Åhörarne begagnade ej böcker för att följa med läsning, bön och sång, utan endast åsågo och åhörde mässan, som förrättades i koret. Denna plats, där en eller flera tjänstförrättande präster befunno sig, var bättre försedd med fönster och dessutom upplyst genom brinnande ljus.

Öfversta afdelningen af tornet har numera spetsiga gafvelrösten åt öster och väster, försedda med elfva timnar hvardera och fem spetsbågiga nischfördjupningar på hvarje yttersida, som uppbäras af hörnens pilastrar och fyra små kragstenar. I hvarje gafvel finnes ett $1\frac{1}{5}$ meter högt och ungefär $\frac{1}{2}$ meter bredt ljudhål med prydliga sandstenskolonner i midten. Den kolonn, som står i den östra gluggen, har tärningformad kapitål och bas; den västra kolonnen har attisk bas och en för 1100-talet egendomlig kapitål. Då i de äldre kyrkorna tornens gafklar pläga vetta åt norr

och söder, är det antagligt, att tornets öfversta del ursprungligen haft spetsiga rösten åt norr och söder utan tinnar, men i en senare del af medeltiden blifvit ombyggd och då fått med tinnar försedda gaflar i öster och väster. Ombyggnaden är så mycket sannolikare, som nischerna i de nuvarande gaflarna äro spetsbågiga, under det att rundbågen i alla andra delar af kyrkan med största trohet är använd. Vid samma tillfälle hafva troligen de tinnar, som finnas på skeppets och korets gafvelrösten, blifvit tillmurade. De äro nämligen icke i mur med det öfriga murverket, utan synas tydligen hafva blifvit senare tillfogade. Öfverst på skeppets gafvel sitter en cirkelformig fördjupning och på korets ett kors.

Kyrkans murar äro af tegelsten alltigenom. Murens tjocklek är icke fullt 1 meter. Utvändigt hafva teglen fått behålla sitt naturliga utseende, och kyrkan har ej blifvit hvitlimmad eller rappad. Teglet är mörkrödt och välbrändt. Stenarna äro icke fullkomligt lika stora, men i allmänhet hafva de en längd af ungefär 25 cm, en bredd af 11 cm. och en tjocklek af 8 cm. Sidoytorna äro på ett egendomligt sätt refflade eller betäckta med sneda färör. Samma förhållande äger rum med teglet i andra tegelbyggnader från 1100-talet i Skåne och Danmark. I sin mån bidrager det att förhöja byggnadens prydlighet¹⁾. Murarbetet är utfördt med den största noggrannhet. I murytorna omväxla i allmänhet två »löpare» (stenar med långsidan utåt) och en »bindare» (sten med kortsidan utåt). Vid aktgifvande på murarnas öfversta del inne på kyrkans vind synes det, som om deras inre vore byggdt med skråställning af teglet, såsom det plägar vara förhållandet med kyrkorna från nämnda område. Alla bågar, liksom hvalfven, äro gjorda af uppriktstående tegel, och öfver bågarna äro som ornament anbragta rader af »löpare». Taket har varit belagdt med tegel. I slutet af 1600-talet borttogos takpannorna och ersattes med blytak, hvilket i en senare tid blifvit utbytt mot koppartak. Blott gafvelröstenas tinnar äro numera täckta af tegelpannor, kanske de från början där upplagda.

Vi öfvergå nu till att söka gifva en föreställning om kyrkans inre utseende och de föremål, som där funnos, under den katolska tiden.

¹⁾ Säkert beror denna egendomlighet på sättet för teglens formande före bränningen.

Huru liten kyrkan än var, såg den ganska rymlig ut och betydligt rymligare än nu för tiden. Den saknade nämligen alla läktare och stolar. Församlingen åhörde gudstjänsten stående eller knäfallande på golfvet. Kyrkan gaf likväl ett vördnadsbjudande och andaktsväckande intryck. Den var i den del, där menigheten befann sig, nästan alldeles mörk: väggarna företedde murstenarnas röda yta med glättade fogar men utan kalkputsning; blott de hvitstrukna ¹⁾ hvalfven återkastade ljuset från de små fönstren. Kyrkans öfre del var färgrikare och klarare upplyst. Från fyra fönster genom åtminstone delvis målade rutor strömmade dagsljuset in i koret, förenade sig under gudstjänsten med skenet från brinnande ljus och återskimrade från altaret med dess kors och kärll af ädel eller blänkande metall och från prästers och korgossars brokiga dräkter.

Vid båda ingångarna funnos kärll med invigdt vatten, med hvilket de inträdande och utgående bestänkte sig. Inttet af dessa är bevaradt. Vid en af ingångarna stod dopfunten. Den odöpte tillhörde ej den kristna församlingen, och hans upptagande i densamma genom dopet skedde helst utanför kyrkan eller, om någon lämplig plats för den heliga handlingens förrättande ej annorstädes kunde beredas, inne i kyrkan, men så nära dörren som möjligt. De flesta kyrkor, där det senare sättet begagnades, hade hufvudporten i väster, och där stod dopfunten vid denna ingång, men i Gumlösa kyrka, som blott hade sidoingångar, skedde dopet under den katolska tiden vid en af dessa.

Dopfunten finnes ännu bevarad i temligen oskadadt skick, fastän den genomgått äfventyrliga öden. Ett synnerligen anmärkningsvärdt minne af 1100-talets konst har med den kommit till vår tid. Funten, som är af sandsten, har form af en ofantlig bägare. Dopet skedde ock fordom genom barnets neddoppning i vattnet. Höjden är 84 cm, skålens diameter 65 cm. Från det runda fotstycket framskjuta fyra lejonhufvud, hvilka gapa öfver två hundlika djur och två lindormar. Fotstycket skiljes från skålen af en rundstaf. Den smalare öfre delen af fotstycket och skålens botten täckas af fördjupade, lika stora, bladlika ornament. Själftva skålen är 35 cm. hög och är genom sex

¹⁾ Vid restaurationsarbetet sommaren 1891 hafva i korets och västra skeppskvadratens hvalf under kalkputsningen påträffats målade växtornament.

pilastrar och tolf rundbågar, som hvila dels på pilastrarna dels på mellan dem befintliga kragstenar, indelad i fält, i hvilka i lågt upphöjda reliefer framställas bilder ur Kristi historia. I rundbågarna öfver bilderna äro inristade latinska rimmade hexametrar (leoninska versar), som förklara deras betydelse. Namnen på de personer, som äro afbildade, läsas i svicklarna mellan rundbågarna. Bildgruppernas ordning går i olikhet med vanliga förhållandet från höger till vänster.

I den första gruppen synes ängelen Gabriel förkunna Jesu födelse för Maria, öfver hvilken en dufva sväfvar. I de båda rundbågarna står: »Från himlen, jungfru, till dig sändes Gabriels röst». Den följande taflan visar Maria med till bön hoplagda händer sittande halft upprest i en bädd och Josef, som med hufvudet stödt mot ena handen sitter vid hennes fötter. Emellan dem synes krubban med det däri liggande lindebarnet, och mot den ses en ox och en häst framsträcka sina hufvud. Däröfver läses en genom fultens sprickning skadad men uttydbar inskrift: »Si, en barnaföderska föder den för de helige förutsagde sonen». Tredje bildgruppen upptager två fält och föreställer tre krönta, mantelhöljda personer, två gående, en knäfallande, bärande skänker i vänstra handen till den på en tron sittande Maria, som har det handen till välsignelse framsträckande Jesusbarnet i sitt sköte. Inskriften utgör tvänne versar, men blott den första har fått plats i rundbågarna; den andra är inhuggen under de båda sista rundbågarna omkring bilderna. Verserna säga: »Heliga skänker tre, tre vise skänka den treenige Herren» och »Heliga löften frambärande, som söka Kristus med gåfva». Emedan den första versen ej utfyllt mer än två och en half bågar, så är namnet på den tredje konungen insatt i den tredje bågen, och i den fjärde läses öfverskriften: »Herrens uppenbarelse» (nl. för hedningarne). Namnen på de båda andra konungarne stå som vanligt i svicklarna. De namn, som anföras: Baltacar, Meltior och Asper, äro något olika mot dem, som af traditionen vanligen angifvas: Baltasar, Melchior och Kaspar. — I det fjärde fältet synas Josef med ett tregrenadt ljus i ena handen och dufvor i famnen, Maria, som frambär Jesusbarnet, och Simeon, stående vid altaret, klädd i biskopsmössa, mottagande barnet. Däröfver står: »Af gubben bäres den, som hela världen tillbeder». Sista bildgruppen föreställer Jesu dop. Jesus står naken i vattnet, som räcker honom

till midjan. Invid vattnet står Johannes, läggande handen på Jesu hufvud. En gestalt i fotsid dräkt framracker ett handkläde bakom Johannes, och öfver Jesus synas ett hufvud och en hand, omfattande ett handkläde. Inskriften däröfvanför lyder: »O människa, rena ditt hjärta! Kristus tvages i vågen»¹⁾.

I svickeln mellan de båda bågar, som öfverhvälfva det första och det sista fältet, har konstnären inhuggit en bön för sin själ och på samma gång angifvit sitt namn. Där står »Fove Gierhi», som betyder: »Tag i ditt sköte Gerhards själ»! Såväl detta namn som konstverkets material och arbetssätt antyda för oss, att det härstammar från Tyskland, troligen från Rhenlanden, hvarifrån kyrkans mästare äfven kommit.

I skeppets östra mur, på ömse sidor om koret, finnas tvänne rundbågiga nischer, 1 ²/₅ meter höga, ⁴/₅ meter breda och ³/₄ meter djupa, på en höjd af nära 1 meter öfver golfvet. Här funnos utan tvifvel sidoaltaren med bilder, förmodligen föreställande kyrkans skyddshelgon, apostlarne Paulus och Mathias.

Koret var afstängdt från menighetens plats i skeppet genom låga gallerdörrar. Ännu sitta tvänne dörrhakar i den norra skiljemuren på en höjd af 71 och 173 cm öfver golfvet. Den motsvarande delen af södra muren har bortbrutits i en senare tid för att gifva plats åt predikstolen.

¹⁾ De här ofvan på svenska återgifna inskrifternas latinska lydelse är följande:

† MITTITVR : E : CELIS : TIBI : VIRGO : VOX : GABRIELIS :

(I svickeln står: MARIA)

SANCTIS : PREFATVM : PARIT : ECCE : PVERPERA : NATV̄ .

(I svicklarna står: IOSEF : IESVS : MARIA)

† DONA : MAGI : DOMINO : DANT : MISTICA : TRES : TRIA : TRINO :

(I svicklarna står: EPIFANIA : DOMINE :

IESVS : ASPER : MELTIOR : BALTACAR)

† MISTICA : VOTA : FERVNT : XPM : (Christum) QI : MVNERE :
QVERVNT :

A : SENE : PORTATVR : ETAS : QVĒ : CVNCTA PRECATVR :

(I svicklarnan står: > IMION : GIESVS)

PECTVS : HOMO : MVNDA : XPC̄ : (Christus) SE : LAVIT : IN : VNDA :

(I svicklarna står: GIESV : CRISTI, IOHANES,

FOVE : GIERHI)

En anmärkningsvärd egendomlighet är, att namnet Jesus på två ställen i de i svicklarna stående öfverskrifterna är stafvadt „Giesus“.

Från midten af bågen mellan koret och skeppet nedhängde ett stort kors med den korsfästes bild. Det kallades triumfkors, emedan det framställde den i döden triumferande frälsaren, och däraf kallades också denna båge för triumfbågen. Det kors, som från början där upphängdes, ersattes på 1400-talet af ett nytt, och detta ligger nu uppe i tornet. Det äldsta koret framställde troligen frälsaren stående på en vid korsets nedre del fäst skifva, med åtskilda fötter, utbredda armar, upprätt, krönt hufvud och öppna ögon. Fjortonhundratalets bildhuggare följde ett annat framställningssätt. På det befintliga koret synes Kristus hängande död med nedlutadt hufvud, utmärklad kropp och fötterna fästa med blott *en* spik. Från korets stam utskjuta korsblommor, utmärkande koret såsom lifvets träd.

I koret, liksom i hela kyrkan, var altaret det viktigaste föremålet. Där förrättades mässoffret, genom hvilket brödet och vinet enligt katolikernas tro förvandlades till Kristi lekamen och blod, hvarefter de upphöjdes såsom föremål för de troendes tillbedjan. Altaret bestod af en stenskiuva, som hvilade på en murad fot af sten, och hade sin plats ett litet stycke framför korets gavlevägg. Skifvan var tecknad med fem kors, ett i midten och ett i hvarje hörn. I foten var en nisch, tillsluten af en korstecknad sten, och i denna doldes de heliga kvarlevor, hvilka Trugot med så stor andakt samlat. Bland dessa vilja vi efter invigningsdokumentet nämna några.

Främst nämnas kvarlevor hörande till Herren själf, hans moder och hans apostlar. Sådana voro: en bit af koret och af stenen, på hvilken koret stod, ett stycke af det fat, på hvilket Herren spisade vid nattvarden, något af jungfru Marias hår och af hennes samt Johannes döparens kläder, något af aposteln Petrus skägg, af Andreas och de öfriga apostlarnes sandaler och ben. Därefter uppräknas en del af den äldre kyrkans helgon, af hvilka kvarlevor här inlades. Till största delen voro dessa sådana, hvilkas dyrkan var allmänt gängse i Tyskland. Vi nämna Laurentius, som led martyrdöden genom stekning på ett halster i tredje århundradet och var skyddshelgon för domkyrkan i Lund, Mauritius, äfven en af Lunds domkyrkas patroner, anförare för den tebaiska legionen, och åtskilliga namngifna medlemmar af samma legion, hvilken bestod af 6,666 kristna, som i början af 300-talet ledo martyrdöden, emedan de ej

ville offra åt de hedniska gudarne, Sebastian, skyttarnes patron, som led martyrdöden genomborrad af pilar, Georg, riddarnes skyddshelgon, som dödade lindormen och räddade den till byte åt denna utsatta konungadottern och som sedan 400-talet var ett af de mest dyrkade helgon, liksom riddarehelgonet Martin, som med svärdet delade sin mantel åt en tiggare och sedan blef biskop af Tours, kyrkofadern Hieronymus, som författade den inom katolska kyrkan antagna bibelöfversättningen och dog såsom munk i Betlehem år 420, samt hans hängifna lärjunginnor af förnäm romersk släkt, Paula och hennes dotter Eustochium, den helige Benedikt, som ordnade munkväsendet i Västerlandet i början af 500-talet, åtskilliga namngifna af de 11,000 jungfrur, som enligt sägen drogo på vallfärd till Rom, men i Köln föllo i hunnernas våld och ledo martyrdöden, m. fl. Bland yngre helgon, af hvilka kvarlevor här nedlades, kunna nämnas Nordens apostel Ansgar, död år 865, och den ännu yngre reformatorn af cisterciensorden, abboten och korstågspredikanten Bernhard af Claravallis, död år 1153, och ärkebiskopen af Canterbury Tomas Becket, som i strid mot sin konung mördades år 1170 (blott 20 år före Gumlösa kyrkas anläggning).

Märkligt är, att nästan inga egentligen nordiska helgon finnas upptagna: hvarken Danmarks Knut den helige, som dock var skyddshelgon för Lunds domkyrka och en bland förfäderna till de konungar, med hvilka Absalon så nitiskt samverkade, eller Norges Olof den helige, hvilkens dyrkan var gängse öfver hela Norden, eller Sveriges Erik den helige. Om vi icke vilja antaga Ansgar såsom ett företrädesvis nordiskt helgon, hvilket han icke var, så finnes blott ett namn, som med säkerhet tillhör en nordisk person. Det är «den heliga martyren Margareta, som hvilar i Roeskilde». Denna Margareta var besläktad med Absalon och gift med en man, som hette Herlog. Mannen, som var en ogudaktig människa, mördade år 1176 sin hustru och hängde därefter upp hennes lik för att gifva sken af, att hon själf tagit lifvet af sig. Han lät ock begrafva henne ute på öppna fältet i oinvid jord, såsom man plägade göra med själfmördare. Emellertid visade sig snart många järtecken vid grafven, och ljus lyste där om nattetid. Absalon lät då anställa undersökning, och Herlog bekände sitt brott, slagen af järtecknen. Liket togs upp och fördes af folket till Vårfrukyrkan i Roeskilde, där en stor grafvård uppfördes och ett kloster stiftades till den fromma kvinnans heder. Hennes helgonvärdighet erkändes

likväl aldrig af kyrkan. Ett annat helgonnamn, som anföres, Batildis, betecknar måhända Erik Ejegods fromma drottning Botil, hvilken, liksom mannen, dog på pilgrimsfärd till Jerusalem år 1103. Hon kallas visserligen jungfru, men äfven kejsar Konstantins moder Helena, som till yttermera visso är nämnd två gånger, och Perpetua (hjältinnan i Stangnelii »Martyrerna») kallas jungfrur.

Att Trugot varit mycket ifrig att få ihop helgonlämningar, finnes däraf, att han icke alltid sett sig i stånd att erhålla namnuppgift på de förvärfvade. Så uppgifves, att här finnas »stycken af helgonens kläder i ett altare» och af »flera helgon». Somliga uppgifter åter äro fullkomligt osannolika, såsom de ofvannämnda om Herren, hans moder och hans apostlar, eller om Stefanus, den förste martyren, om den botfärdige röfvaren, Josef af Arimatia och Maria Magdalena. De öfriga helgonen, som uppräknas, äro åtminstone från en tid, då man lade sig vinn om att bevara och samla helgonlämningar, om än äktheten af de relik, som här nedlagts med skäl kan betviflas, isynnerhet då man vet, att på 1100-talet en formlig handel drefs med på begravningsplatser, särskildt i Rom, slumpvis uppgrädda ben, som utgäfvos för helgonlämningar. En relik är ganska egendomlig: »ett stycke af det på gudomlig tillskyndelse upptända ljuset». Måhända var det ett ljus, tändt en gång vid den låga, som ännu hvarje påsknatt på befallning af en präst utskjutes från väggen af den heliga grafvens kyrka i Jerusalem. Tillsammans äro nittiosex helgonlämningar uppräknade.

På altaret låg en duk af hvitt linne, och framsidan skyldes af ett stycke tyg, smyckadt med broderier. Öfver bakre delen af altarbordet höjde sig måhända bildverk af ett eller annat slag, men alldeles säkert fanns där ett kors med en Kristusbild, troligen af emaljerad brons med infattade stenar och ungefär en aln hög. Ett sådant kors skulle nämligen finnas på hvarje högaltare. Till altaret hörde åtskilliga kärl och redskap. Vi nämna kalken, som var af guld eller silfver samt ganska liten, emedan blott prästen njöt vinet vid nattvarden; patenen, på hvilken nattvardsbrödet lades; ciboriet, hvori det invigda brödet mellan gudstjänsterna förvarades; kannor och kärl för vin och vatten, som användes vid mässan; rökelsekaret, som var inrättadt till förbränning af välluktande rökverk vid gudstjänsten.

Hvarken det gamla altaret eller något af de till det samma hörande redskapen finnes kvar utom rökelsekaret, som kanske är det ursprungliga. Det är af brons och har utseende af en byggnad med fyra korsprydda gafflar.

*

*

*

Sedan kyrkan blifvit färdig och försedd med sina för gudstjänsten nödvändiga tillbehör, invigdes den af ärkebiskop Absalon själf med biträde af ärkebiskop Erik af Nidaros och biskop Stenar af Växjö och helgades åt vår Herre Jesus Kristus och hans ärorika moder, jungfru Maria, och de heliga apostlarne Paulus och Mathias samt alla helgon. Enligt förut omnämnda dokument försiggick invigningen den 26 oktober år 1191 efter Herrens människoblifvande, i elfte året af indiktionscirkeln, i det år då epakterna voro fyra, i tredje året af solcirkeln och i sextonde året af Absalons ärkebiskopsdöme ¹⁾).

Invigningen försiggick med utomordentligt stor högtidlighet, afsedd att göra verkan på den säkerligen från alla håll af norra Skåne församlade allmogens sinnen. Icke mindre än tre af kyrkans värdighetsmän voro tillstädes, en från hvardera af nordens tre riken, nämligen Absalon själf, som var Danmarks ärkebiskop och påfvens legat och kallades Sveriges primas, fastän Sverige nu i 27 år haft egen ärkebiskop, Norges ärkebiskop, den blinde Erik Ivarsson, och

¹⁾ De årsbestämningar, som äro tillagda till årtalet i den vanliga tidsräkningen, utmärka årets ordningsnummer i den en period af 15 år omfattande romerska skattetalercirkeln (indiktionen), huru många dagar ifrågavarande år den 1 januari hade förflutit från nymånen (epakterna), samt årets ordningsnummer i den 28-åriga solcirkeln. Fastän dessa uppgifter föranledts af önskan att noga bestämma året, så hafva här några fel begåtts. Årtalet 1191 är säkerligen riktigt, men detta år var icke det elfte utan det nionde i indiktionscirkeln och det tjugofjärde, icke det tredje i solcirkeln. Epakterna äro däremot riktigt angifna. Äfven beträffande uppgiften om Absalons ärkebiskopsår kan man vara tveksam. Enligt vanliga uppgifter var det nämligen först 1177, som Absalons företrädare, Eskil, afsade sig sin värdighet och utnämnde Absalon till sin efterträdare, och 1191 skulle således vara det femtonde i den senares ärkebiskopsdöme. Likväl finnas uppgifter, att Absalon tillträdit ärkebiskopsvärdigheten redan 1176, och i sådant fall är angifvandet af 1191 såsom det sextonde riktigt. Måhända har Absalon redan under Eskils sjukdom 1176 förestått hans ämbete. Kanske bero felaktigheterna helt enkelt därpå, att talen voro skrifna med siffror i det ursprungliga dokumentet och varit otydliga eller blifvit fellästa vid afskrifningen.

den svenske biskopen Stenar från Växjö. Ärkebiskop Erik (1188—1208) hade året förut, 1190, i följd af strider med konung Sverre nödgats lämna sitt fädernesland och begifvit sig till Absalon, som varmt åtog sig hans sak. Ett bannlysningsbref mot Sverre utverkades af påfven, och detta uppläste Erik, som blifvit blind samtidigt med flykten från Norge, hvarje söndag i Lunds domkyrka. Efter Sverres död år 1202 kallades Erik tillbaka till Norge och ingick försoning med hans efterträdare. — Stenar hade från att vara cisterciensermunk blifvit biskop i Linköping år 1159, men då han blef förbigången vid det första ärkebiskopsvalet i Upsala år 1163, afsade han sig i förbittringen sin värdighet och ingick som munk i Alvastra kloster. Snart ångrade han sig och utverkade genom mäktiga fränder och vänner, att småländingarne, som förut lydt under Linköpings biskopsstol, begärde honom till sin biskop år 1166. Såsom den förste biskopen i Växjö kom han i strid med linköpingsbiskopen Kol om stiftets gränser och måste, då påfven gaf den senare rätt, lämna sitt stift. Han begaf sig då till ärkebiskop Absalon i Lund år 1180 och blef af honom vänligt mottagen. På stiftets böner kom han efter någon tid tillbaka till Växjö, men lefde alltjämt i nära vänskap och förbindelse med Absalon. På grund däraf har denne, som kallade sig Sveriges primas, anmodat Stenar att vara tillstådes vid den högtidliga kyrkofest, som försiggick ungefär 10 mil från hans stiftstad. Kort efter Gumlösa kyrkas invigning dog Stenar år 1192 eller 1193 ¹⁾.

Den 26 oktober inträffade år 1191 på en lördag, och redan följande dag kunde det vanliga söndagsfirandet börja i det nya templet, där »ett ljus af gudomlig tillskyndelse blifvit upptändt», som, huru fördunkladt det än »genom mänsklig tillskyndelse» ofta var, skulle lysa vägen för släkte efter släkte genom livvets töcken och dödens natt, från nedsänkningen i dopfunten vid kyrkans ingång till nedsänkningen i den stilla griften därutanför.

*

*

*

¹⁾ Dessa uppgifter rörande prelaternas närvaro vid invigningen ådagalägga, att den inträffat mellan åren 1190 och 1193 och tjena till att bekräfta riktigheten af det angifna årtalet 1191. Först år 1190 lämnade Erik Norge, och han kan således ej dessförinnan hafva varit tillstådes vid en kyrkofest i Skåne, och år 1192 eller 1193 afled Stenar, hvars närvaro därsammastädes således ej kan hafva inträffat senare än sistnämnda år.

Vi vilja nu söka följa kyrkan genom tiderna och taga reda på de förändringar den undergått, de föremål från olika perioder, som med densamma förenats, och de viktigaste händelser, den bevittnat.

Till att börja med funnos troligen icke klockor i tornet. Sådana brukades icke i äldre tider. Men någon gång, förmodligen på 1200-talet, hafva tvänne klockor upphängts, och på samma gång har tornets öfversta del ombyggt och fått sina trappformiga rösterna med spetsbågiga nischer åt öster och väster. Af klockorna finnes den större i behåll. Den lilla klockan sprack vid den långvariga dödsringningen för Karl XIV Johan och omgöts därefter. Stora klockan har mycket tjockt gods, som ännu är föga slitet efter så många seklers ringning. Formen är den vanliga bågrika och icke den cylindriska, som förekommer hos mycket gamla klockor. Höjden är, kronan inberäknad, ej fullt 1 meter och diametern vid mynningen är densamma. På öfre delen af klockan går ett omkring 8 cm högt fält, begränsadt af smala repstafvar, hvarå framställas omväxlande en figur, som ser ut som ett A (2 gånger), en ängel (5 gånger), ett par vingar (2 gånger) och en cirkel (6 gånger). Den senare figurens inre yta upptages af en sexstrålig stjärna med hufvudliknande figurer mellan strålarna; i omkretsen läses i stora bokstäfver: »Ave Maria gratia plena», d. v. s. »Hell Maria full med nåd», änglahälsningen, som hvarje from katolik upprepar hvarje kväll, då aftonklockan ljuder. Klockorna hafva fordom suttit högre upp emellan rösterna, där märken efter det gamla bjälklagret ännu kunna iakttagas.

Efter storhetstiden i slutet af 1100- och början af 1200-talet uppstod för Danmark en tid af splittring och tillbakagång, då de högre ståndens egennyttan och konungarnes svaghet gjorde riket till ett byte för snikenhet och våld. Skåningarne gåfvo sig, af missnöje med det förtryck, som de af rofgriga utlänningar måste utstå, under svenskt herravälde, ett välde, som varade 1332—1360.

Från denna period finnes ett minnesmärke i Gumlösa kyrka. Socknen utgjordes numera, såsom det synes, af tillhörigheter till frälsemän. Adliga sätesgårdar hafva funnits både i Gumlösa by och i Fjälrlöfs. En innehafvare — åtminstone är det antagligt — till någon af dessa gårdar har öfver sin graf i kyrkan fått en sten, som ej under århundradenas lopp blifvit förstörd. Inskriften på stenen är på

latinska språket i 1300-talets stora bokstäfver och lyder i översättning sålunda: »I Herrens år 1333 på aposteln Barnabas dag (= 11 juni) afled Trugot Torsson, hvilkens själ hvile i fred»¹⁾. Såsom vi förut påpekat, kan namnet föranleda den förmodan, att personen tillhör samma släkt som kyrkans grundläggare, i hvilkens graf han också antagligen fått sitt hvilorum.

I den bekanta »liber Daticus», som tillhört Lunds domkyrka och innehåller anteckningar om gåfvor till denna, finnes namnet på en annan ägare af sätesgården i Gumlösa, väpnaren (d. v. s. adelsmannen) Nikolaus Josefsson »af Gumlösa», hvilken tillika med sin hustru Petronilla på 1300-talet af sina gods i Vanstad (i Färs h:d), Lyngby (i Gärd's h:d) och Bosarp (i Onsjö h:d) gjort stiftelser till domkyrkan för själamässor.

På andra håll nämnas på 1400-talet innehafvare af Fjälöfs sätesgård, nämligen riddaren Verneke Konradsson (år 1403) samt hans enka Ingefred (1420) och son Magnus Vernekesson (1443)

Från unionstidens strider mellan svenskar och danskar är intet känt, som står i sammanhang med Gumlösa, fastän de svårligen hafva kunnat lämna detsamma alldeles oberördt. Lika litet är något därifrån bekant om reformationens införande. Några år efter den bekanta riksdagen i Köpenhamn år 1536 var det katolska kyrkoväsendet afskaffadt med dess praktfulla, men af folket oförstådda gudstjänst, dess vidskepliga bruk och dess vantrogna helgondyrkan. Då hade Gumlösa kyrka i 350 år varit ett tempel för katolsk gudsydrkan, nu har det i ytterligare 350 år varit ett rum, där Guds ord i renhet förkunnats och sakramenterna efter Herrens instiftelse förvaltats. Likväl dröjde det länge, innan menighetens fasthängande vid den gamla seden utrotades. De gamla helgonlämningarna stodo ännu kvar i en låda under altaret, och med dem bedrefs vidskepelse, ända tills de af kyrkoherden Platius omkring år 1720 på okänt ställe nedgräfdes. Såsom vi förut nämnt, lär äfven det gamla pergamentet, som innehöll invigninguppgifterna och relikförteckningarna, hafva varit föremål för

¹⁾ På latin: ANNO: DNI: M: CCC: XXXIII: IN: DIE: BARNABE: APLI: OBIIT: THRUGOTVS: THOOR: S: C^o: AIA: RE:QESCAT: IN: PACE. Stenen har vid restaurationen 1891 upptagits och insatts på yttre sidan af skeppets södra mur.

allmogens öfvertro, hvarför det 1669 af kyrkoherden Winslöff förstördes.

Ett egendomligt minne från reformationstidehvarfvet finnes kvar vid kyrkan. På altarväggens ytersida är fästad en grafsten, hvarvid förut legat på kyrkogården. Där framställes en äld. man i full rustning och hans husfru med lång, snäf kjortel och baret på hufvudet. Vid mannens hufvud finnes en vapensköld med ett griphufvud och vid kvinnans en sådan med två örningar. Stenen, som är af sandsten, har aldrig blifvit fullt uthuggen. Figurerna äro alldeles färdiga, men mellan mannens och kvinnans hufvud finnes en icke borthuggen större klump, en stor del af botten är ej finhuggen, och någon inskrift har ej införts på den därtill afsedda platsen under bildernas fötter. Stilen i de synnerligen väl utförda figurerna hänvisar stenen till midten af 1500-talet, och då därtill kommer, att de på stenen anbragta vapnen tillhöra de svenska familjerna Grip och Brahe, så har man all anledning antaga, att stenen i sin tid blifvit arbetad för de båda medlemmarne af dessa släkter, som på 1500-talet voro i äktenskap med hvarandra förenade, Birger Nilsson Grip och Brita Joakimsdotter Brahe. Mannen var född på 1490-talet och var sondatterssonsonson af den bekante drotseten Bo Jonsson Grip. Han tillhörde under befrielsekriget Kristiern II:s anhängare, hvarför han ock nödgades att begifva sig till Danmark; men efter krigets slut försonade han sig med Gustaf I och vardt en af hans högst betrodde män. Redan 1525 vardt han riksråd där-efter riddare, sedermera ståthållare i Småland och höfvidsman på Kalmar slott. Af Erik XIV upphöjdes han till friherre vid hans kröning 1561, då den första grefve- och friherreutnämningen skedde. Hans stamgård var Vinäs i Tjust af Kalmar län, men han ägde dessutom ej mindre än 339 gårdar i olika svenska landskap. Han afled år 1565 på hustruns stamgård Tärna i Västmanland. Makan, med hvilken han ingick äktenskap år 1533, var systerdotter till Gustaf I, dotter af hans sväger Joakim Brahe, som omkom i Stockholms blodbad år 1520, och system Margareta Eriksdotter Vasa. Hon afled på Vinäs 1554 och ligger begrafven i Söderköping.

Huru har den grafsten, som utan tvifvel under mannens lifstid, men kanske efter hustruns död var beställd för att anbringas öfver makarnas gemensamma graf, kommit att hamna på en aflägsen kyrkogård i Skåne? Man kan

möjligen uttala den förmodan, att grafstenen beställts hos någon skicklig skånsk stenhuggare, att denne börjat arbetet och utfört största delen därpå, men hindrats af döden att fullborda detsamma, att stenen icke dess mindre börjat transporteras till sin bestämmelseort för att där göras färdig, men att transporten afbrutits, kanske af det 1563 utbrytande kriget mellan Sverige och Danmark, och att grafstenen efter Grips död bortglömts och blifvit liggande där transporten upphörde. Traditionen på platsen säger, att bilderna på stenen föreställa Sinclair med fru, och det är ju möjligt att den lagts öfver grafven för någon medlem af denna släkt.

Den förste från Skottland till Danmark anlände representanten för denna ursprungligen franska ätt, danske krigsöfversten, riddaren och riksrådet Anders Sinclair, förvärfvade samtliga frälsehemman i Gumlösa och tillbytte sig år 1620 prästgården därstädes mot ett hemman i Sörby och uppbyggde på den åt sig ett herresäte, som han kallade Sinklärholm. Gården, till hvilken samtliga hemman i socknen, med undantag af klockaregården, hörde som hofveripliktiga underlydande, ägdes af släkten Sinclair till 1640-talet, då den öfvergick till Jochum Beck och sedan till Jörgen Marsvin, hvilken år 1667 sålde den till landshöfdingen, f. d. öfversten Håkan Skytte, i hvilken ätt den kvarstannade till år 1808.

Under senare delen af 1600-talet ägde en betydelsefull förändring rum, i det att socknen tillika med hela Skåne kom under svenskt herravälde år 1658. En tid bortåt bibehölls visserligen de danska kyrkobruken och det danska kyrkospråket, men år 1685 blef en svensk man, småländingen Jonas Cavallius, präst därstädes, och därefter blef likformighet med de svenska kyrkobruken tillämpad och svenskt språk användt vid gudstjänsten och i kyrkoböckerna.

Kriget i Skåne 1676—1679 och de därmed sammanhängande snapphaneoroligheterna synas ej i någon större mån hafva berört Gumlösa. Däremot kom Magnus Stenbocks försvarskrig mot danskarne 1709—1710 att åtminstone i sägnen, lämna märken efter sig. Medan Stenbock för Skånes återeröfring samlade manskap i trakten af Växjö, hade danskarna besatt Almaåns dal. Danske öfvergeneralen Reventlow hade någon tid sitt högkvarter på Sinklärholm. Stenbocks plan att öfverraska danskarne därstädes och till-

tvinga sig öfvergången öfver bron vid Gumlösa kyrka omtentgjordes emellertid, därigenom att en skärmytsling i början af februari 1710 med en förtrupp vid Hästveda förmodade fienderna att bryta upp åt väster för att bevara förbindelsen med Helsingborg. Säggen förmåler, att innevarnaren under danskarnes vistelse i byn öfvergifvit sina hem och tagit sin tillflykt till de österut belägna skogarna. Manbyggnaden på Sinklärsholm blef alldeles förstörd. Vid det brådstörtade återtaget skall en bonde i Råröd hafva passat på att tillägna sig en kista innehållande en stor summa penningar, som bragte rikedom åt honom och hans ännu i socknen kvarlevande släkt. Han säges hafva blifvit upptäckt och förföljd, men tagit sin tillflykt till kyrkan, och då han eftersattes upp i tornet, hafva kastat sig ned därifrån med ett bolster i famnen, hvarigenom han, då förföljarna icke vågade gå samma väg, hann undkomma och dölja sig. Församlingens klockare, Jonas Vallander, skall af danskarna hafva medtagits som vägvisare, men lyckligen hafva smugit sig från dem, då deras väg gick genom en tät skog.

Med kyrkan hade efter reformationen, obekant när, vidtagits den förändring, att bänkar för åhörarna inrättats, upptagande båda sidor i skeppet och rummet under tornet, att en läktare uppbyggt öfver skeppets västra ända, att den norra ingången tillmurats och ett vapenhus byggts framför den södra samt att kyrkans inre hvitmenats. På 1750-talet gjordes en del förändringar i kyrkan och hennes inredning utan hänsyn till hennes stil och ursprungliga anordning. I stället för den gamla, härliga dopfunten, som uttogs och användes till dekoration på en liten ö i ån framför Sinklärsholm, insattes en träbild bärande tvänne messingsfat (1753). På skeppets norra sida uppfördes en prålig läktare med bildhuggeri och försilfring, hvilken skulle begagnas af herrskapet på Sinklärsholm (1755). Dörren till norra ingången blef åter upptagen och användes som uppgång till denna läktare. Fönsterhålen utvidgades i hela kyrkan, och den östra gafvelväggen urhålkades invändigt, så att där blef plats till en liten sakristia bakom altaret (1758). Slutligen förfärdigades ett nytt altare och en stor målad, förgylld och försilfrad altaruppsats med »ett på väf väl anstruket Kristi krucifix» och många änglabilder m. m. (1759) ¹⁾. Anledningen

¹⁾ Mästaren för alla dessa arbeten i grann rokokostil hette Jonas Boklund. Äfven predikstolen af år 1764 är sannolikt af honom. Han

till det myckna arbetet, synes hafva varit att herrskapet kommit i betydlig skuld till kyrkan genom att 1728—1740 årligen behålla kyrkans tionde. Denna skuld, hvarpå ränta aldrig betalades, gäldades genom nämnda reparationer.

År 1797 gjordes en tillbyggnad, som till ytterlighet vanställde det gamla templet. Den södra muren i skeppets östra kvadrat bortbröts och där fogades till kyrkan en källarlik utbyggnad af sprängd gråsten med kupigt trähvalf utan takresning, täckt med ekespån. Hela byggnaden kostade med inredning af två rader bänkar och läktare öfver dörren 556 riksdaler specie 12 skilling.

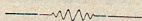
Äfven vårt århundrade har gjort sitt till för att vanställa det åldriga gudshuset. Då de sista medlemmarne af skytteska familjen, som bott på Sinklärsholm, afdit och begravts i kyrkan, bortbröts skafvet på halfkolonnen midt på skeppets södra mur och där uppsattes en grafskrift midt emot deras graf¹⁾. Vapenhuset togs bort 1830, och den södra ingången tillmurades, hvarefter ny ingång togs upp i södra tornrummet, där förut blott funnits en låg dörr till tornet. Ungefär samtidigt härmed skedde den förändringen med kyrkans fönster, att de utvidgades, försågos med midtpelare och tillspetsades, så att de i strid med kyrkans hela anordning kommo att se ut som spetsbågsfönster.

Vår egen tid har visat något större pietet mot kyrkan och dess tillhörigheter. Så har dopfunten återställt till kyrkan och under de senare åren fått sin plats i koret, och den kolonn, som tillhörde det ena ljudhålet i tornet, men en lång tid stått i en ladugård på Sinklärsholm, har återförts till sin plats. Orgelverk byggdes 1856, och värmeapparat insattes 1876. Till kyrkans sjuhundraårsdag har en större reparation anordnats, genom hvilken utan någon egentlig förändring af den nyare inredningen templet skall så mycket som möjligt återfå sitt gamla utseende och sin värdiga hållning.

var vallgosse på Sinklärsholm, då hans anlag upptäcktes af herrskapet och föranledde hans sättande i bildhuggarelära. Sedermera tillbragte han sitt lif i Gumlösa och dog där år 1812, efterlämnande flera barn. Ett af dessa var sonen Johan Kristoffer, född år 1779, hvilken blef inspektör på Kulla Gunnarstorp och var fader till den bekante genre- och historiemålaren, professor Johan Kristoffer Boklund (f. 1817 d. 1880). (Efter Gumlösa och Allerums kyrkoböcker.)

¹⁾ Vid restaurationen innevarande år (1891) har denna halfkolonn återställt i sitt ursprungliga skick.

Mätte kommande släkten akta den minnesvård af
fortids fromhet och urgammal konst, som oaktadt vidriga
öden genom menighetens vördnad bevarats till våra dagar,
och mätte det genom gudomlig tillskyndelse upptända ljuset
få lysa inom dess murar, till dess den dag randas, då de
såsom allt människoverk störta!

Bilaga.

Encoenia Templi Gumlosani anno Christi MCXCI celebrata.

Anno ab incarnatione Domini millesimo centesimo nonagesimo primo, Indictione undecima, epacta quarta, concurrente tertio, septimo Kalendas Novembris consecrata est Ecclesia ista a domino Absalone, venerabili Lundentium archiepiscopo, sedis apostolicae legato, Suetiae primate, anno sui archiepiscopatus sextodecimo, astantibus sibi domino Erico Nitherosiensium archiepiscopo et domino Stenaro Wexionensium episcopo in honorem Domini nostri Jesu Christi et gloriosae matris ejus virginis Mariae et Beatorum Apostolorum Pauli et Mathiae omniumque Sanctorum. Fundator autem istius ejusdem ecclesiae Dominus Thrugotus Ketesun divina inspirante gratia coepit cum magna devotione Sanctorum reliquias congregare et earundem reliquiarum nomina in hoc loco parietis scripta collocare. Haec sunt autem earum nomina. De ligno Domini. De lapide super quem stabat crux, quando crucifixus erat Dominus. De sepulchro Domini, de lapide sepulchri Domini. De Scutella, in qua coenavit Dominus. De crinibus Sanctae Mariae, de vestimentis Sanctae Mariae, Sancti Johannis Baptistae. De capite Sancti Petri apostoli. De barba Sancti Petri apostoli, Sancti Andreae apostoli. De Sandaliis Sancti Andreae apostoli, Sancti Mathei apostoli, Sancti Marci evangelistae, Sancti Bartholomei apostoli, Sancti Philippi apostoli, Sancti Jacobi apostoli, Sancti Jacobi apostoli fratris, Sancti Johannis apostoli, Sancti Thomae apostoli, Sancti Innocentii, Sancti Stephani Prothomartyris, Sancti Laurentii martyris, Clementis Papae et martyris, Sancti Mauricii martyris, Sancti Gereonis sanctis martyribus. Sanctorum Maurorum, Sancti Leodegarii martyris, Sanctorum Valentini et Valerii, Sancti Laurentii regis et martyris, Sancti Mercarii martyris, qui Julianum apostatam interfecit, Sancti Nazarii martyris ex Thebeis,

Sancti Philippi martyris ex Thebeis, Sancti Christiani martyris de legione Thebeorum, Sancti Adriani martyris, Sancti Damiani martyris, Sancti Macharii martyris, Sancti Leonardi martyris, Sancti Thomae Cantuariensis archiepiscopi et martyris, Sancti Palmatii martyris consulis Treverorum, Sanctorum Justi et Felicis martyrum, Sancti Richardi monachi et martyris, Beati Latronis, de Sancto Carano, Sancti Martini episcopi et confessoris, Sancti Nicolai episcopi et confessoris, Sancti Jeronimi confessoris, Sancti Remigii Remensis episcopi et confessoris, Sancti Clementis episcopi Metensis et confessoris, Sancti Ansgarii episcopi et confessoris, Sancti Maclorii episcopi et confessoris, Sancti Evergeseli Coloniensis archiepiscopi, Sancti Hugonis archiepiscopi, Sancti Malachiae Hiberniensis episcopi, duorum Ewaldorum, Sancti Benedicti abbatis, Sancti Bernardi Clarevallensis abbatis, Sancti Arsenii abbatis. De vestibus Sanctorum in quodam altari, de Sancto Josepho ab Arimathia, Sanctae Mariae Magdalenae, Sanctae Agathae virginis et martyris, Sanctae Ciciliae virginis et martyris, Sanctae Agnetis virginis et martyris, Sanctae Scolasticae virginis et martyris, Sanctae Gerthrudis virginis, Sanctae Brigidae virginis et martyris, Sanctae Perpetuae virginis et martyris, Sanctae Christinae virginis et martyris, Sanctae Caritatis virginis et martyris, Sanctae Helenae virginis et martyris, Sanctae Batildis virginis et martyris, Sanctae Biloniae virginis et martyris, Sanctae Germanae virginis et martyris de undecim millibus, Sanctae Florentinae virginis et martyris, Sanctae Nataliae virginis et martyris, Sanctae Margaretae virginis et martyris, Sanctae Helenae virginis et martyris, Sanctae Perpetuae virginis et martyris, Sanctae Basiliae virginis et martyris undecim millium, Chelindris virginis et martyris de undecim millibus virginum, Jacinthi virginis et martyris, Euphosynae virginis et martyris, Victoriae virginis et martyris de undecim millibus, Sanctae Benedictae virginis et martyris, Sanctae Floridae virginis et martyris, de Sancta Paula matris gloriosae virginis Eustochii, Sanctae Margarethae martyris, qui Roschildis requiescit. De pane quem benedixit Sanctus Petrus Tharsensis Episcopus. Plurimorum Sanctorum. De candela divinatus accensa.

Haecce in membrana olim exarata picta sunt Anno Christi 1669.

(Förkortningarna upplösta.)

Fig. 1.

Fig. 2.

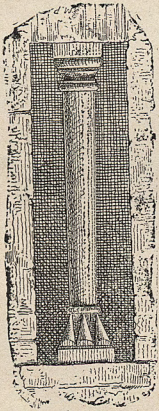

Fig. 3.

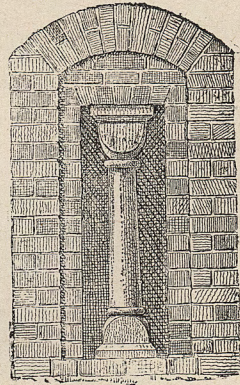

Fig 1 hör till sid. 12.

„ 2 och 3 till sid. 10.